

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA XUSUSIY KAPITALNING TARKIBI VA SHAKLLANISH MANBALARI

Axmadjonov Farruxbek Azizbek o'g'li

Andijon Davlat Texnika Instituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapitalning iqtisodiy mohiyati, tarkibi va shakllanish manbalari o'rganilgan. Xususiy kapitalning korxonada moliyaviy barqarorligini ta'minlashdagi o'rni, uning tarkibiy elementlari hamda shakllanish manbalari tahlil qilingan. Shuningdek, aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital hisobini yuritishning amaldagi tartibi va uni samarali boshqarish masalalari yoritilgan. Tahlil natijasida xususiy kapital tarkibini takomillashtirish va undan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: xususiy kapital, aksiyadorlik jamiyati, ustav kapitali, qo'shilgan kapital, zaxira kapitali, taqsimlanmagan foyda, sof aktivlar, moliyaviy barqarorlik, aksiyalar, dividendlar, investitsiyalar, korporativ boshqaruv, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, xususiy mablag'lar.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida aksiyadorlik jamiyatlarining samarali faoliyat yuritishi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapital muhim o'rin tutadi. Xususiy kapital korxonaning o'z mablag'lari hisoblanib, uning moliyaviy mustaqilligi, investitsion jozibadorligi va to'lov qobiliyatini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital korxonada aktivlarini moliyalashtirishning asosiy manbasi bo'lib, ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash va iqtisodiy rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi [1].

Xususiy kapitalning yetarli darajada shakllantirilishi korxonaning tashqi moliyalashtirish manbalariga qaramligini kamaytiradi, moliyaviy risklarni pasaytiradi hamda investorlar va kreditorlar ishonchini oshiradi. Shu sababli aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapitalning tarkibi va shakllanish manbalarini o'rganish, ularning hisobini to'g'ri tashkil etish hamda samarali boshqarish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Xususiy kapital korxonalar aktivlari bilan majburiyatlari o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi va korxonaning o'z mablag'lari manbalarini ifodalaydi. Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital tarkibi amaldagi qonunchilik va buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq shakllantiriladi. Xususiy kapital korxonaning moliyaviy barqarorligi va rivojlanish istiqbollari baholashda asosiy mezonlardan biri hisoblanadi [3].

Xususiy kapital aksiyadorlik jamiyatining moliyaviy barqarorligini tavsiflovchi eng muhim iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Korxonaning xususiy kapitali qancha yuqori bo'lsa, uning kreditorlar oldidagi ishonchliligi va investitsion jozibadorligi shuncha yuqori bo'ladi. Xususiy kapital korxonalar aktivlarining qaysi qismi aksiyadorlarga tegishli ekanligini ifodalaydi hamda korxonalar faoliyati davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy tavakkalchiliklarni kamaytirishga xizmat qiladi [6].

Xususiy kapital korxonalar faoliyatini moliyalashtirishning eng barqaror manbasi hisoblanadi. Qarz mablag'laridan farqli ravishda, xususiy kapital bo'yicha majburiy foiz to'lovlari mavjud emas. Shu sababli korxonalar moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishda xususiy kapital ulushini oshirishga alohida e'tibor qaratadilar.

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital bir nechta tarkibiy elementlardan iborat bo'lib, ularning har biri ma'lum iqtisodiy mazmunga ega.

1-jadval.

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital tarkibi.

Xususiy kapital elementlari	Mazmuni
Ustav kapitali	Ta'sisshilar tomonidan kiritilgan mablag'lar va aksiyalar qiymati
Qo'shilgan kapital	Aksiyalarni nominal qiymatdan yuqori narxda joylashtirish natijasida olingan mablag'lar
Zaxira kapitali	Moliyaviy risklarni qoplash va zararlarni bartaraf etish uchun shakllantiriladigan mablag'lar
Taqsimlanmagan foyda	Korxonada ixtiyorida qolgan sof foyda
Boshqa xususiy kapital elementlari	Qayta baholash natijalari va boshqa kapital o'zgarishlari

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, xususiy kapitalning asosiy qismini ustav kapitali va taqsimlanmagan foyda tashkil etadi. Ustav kapitali korxonada tashkil etilgan paytda shakllantiriladigan boshlang'ich moliyaviy manba hisoblanadi. U korxonaning minimal moliyaviy kafolati sifatida xizmat qiladi va aksiyadorlarning jamiyatdagi ulushini ifodalaydi [4].

Ustav kapitali aksiyadorlik jamiyatining tashkil etilishida shakllantiriladigan dastlabki moliyaviy manba bo'lib, uning miqdori korxonaning ustav hujjatlarida belgilab qo'yiladi. Ustav kapitalining asosiy vazifasi korxonada kreditorlari manfaatlarini himoya qilish va jamiyat faoliyati uchun minimal moliyaviy kafolat yaratishdan iboratdir [2].

Taqsimlanmagan foyda esa xususiy kapitalning eng dinamik tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur ko'rsatkich korxonada faoliyatining moliyaviy natijalariga bevosita bog'liq bo'lib, yildan-yilga o'zgarib boradi. Korxonada tomonidan olingan sof foydaning ma'lum qismi dividend sifatida taqsimlanmagan taqdirda, ushbu

mablag'lar taqsimlanmagan foyda sifatida xususiy kapital tarkibida saqlanib qoladi va kelgusida investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun foydalaniladi.

Qo'shilgan kapital esa aksiyalarni joylashtirish jarayonida ularning nominal qiymatidan ortiqcha tushgan mablag'lar hisobidan shakllanadi. Ushbu mablag'lar korxonaning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Zaxira kapitali esa qonunchilik talablariga muvofiq shakllantirilib, kutilmagan zararlarni qoplash va dividendlar to'lash uchun moliyaviy manba vazifasini bajaradi [6].

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapitalning shakllanish manbalari turlicha bo'lib, ular ichki va tashqi manbalarga bo'linadi. Ichki manbalarga korxonada faoliyati natijasida olingan sof foyda va taqsimlanmagan foyda kiradi. Tashqi manbalar esa aksiyalar emissiyasi va qo'shimcha investitsiyalar hisobidan shakllanadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapitalning shakllanish manbalari korxonada moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Xususiy kapitalning shakllanishi nafaqat ta'sischilar tomonidan kiritilgan mablag'lar hisobiga, balki korxonada faoliyati davomida yaratilgan iqtisodiy manfaatlar hisobiga ham amalga oshiriladi. Shu sababli korxonada rahbariyati kapital tarkibini doimiy ravishda tahlil qilib borishi va uning o'sishini ta'minlovchi omillarni aniqlashi zarur [5].

Bozor iqtisodiyoti sharoitida aksiyadorlik jamiyatlari qo'shimcha aksiyalar chiqarish orqali ham o'z kapital bazasini mustahkamlashi mumkin. Bu usul korxonaga qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish va investitsiya dasturlarini amalga oshirish imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish hajmi kengayadi, aktivlar qiymati oshadi va korxonaning bozor qiymati ortadi [8].

2-jadval.

Xususiy kapitalning shakllanish manbalari.

Shakllanish manbasi	Tavsifi
Aksiyalar emissiyasi	Yangi aksiyalar chiqarish orqali mablag' jalb qilish
Ta'sischilar badallari	Korxonada tashkil etilishida kiritilgan mablag'lar

Sof foyda	Hisobot davrida olingan moliyaviy natija
Taqsimlanmagan foyda	Dividend sifatida taqsimlanmagan foyda qismi
Aktivlarni qayta baholash natijalari	Mol-mulk qiymatining oshishi hisobidan shakllangan kapital

Xususiy kapitalning o'sishi korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi. Ayniqsa, taqsimlanmagan foyda ulushining ortib borishi korxonaning o'z mablag'lari hisobidan rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa tashqi qarz mablag'lariga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi va moliyaviy mustaqillik darajasini oshiradi.

Xususiy kapitalning yetarlilik darajasi korxonaning moliyaviy mustaqillik koeffitsienti orqali baholanadi. Mazkur ko'rsatkich xususiy kapitalning jami aktivlardagi ulushini ifodalaydi. Ko'rsatkichning yuqori bo'lishi korxonaning o'z mablag'lari hisobidan faoliyat yuritayotganligini va tashqi qarz mablag'lariga kamroq bog'liqligini anglatadi [7].

Investorlar tomonidan korxonaning faoliyatini baholashda xususiy kapital rentabelligi (ROE) alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu ko'rsatkich sof foydaning xususiy kapitalga nisbatini ifodalaydi va aksiyadorlar investitsiyalarining qanchalik samarali foydalanilayotganligini ko'rsatadi. ROE ko'rsatkichining yuqori bo'lishi korxonaning investitsion jozibadorligini oshiradi hamda yangi investorlarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Moliyaviy tahlilda xususiy kapital samaradorligini baholash uchun moliyaviy mustaqillik koeffitsienti, xususiy kapital rentabelligi (ROE), kapital aylanuvchanligi kabi ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Ushbu ko'rsatkichlarning yuqori bo'lishi korxonaning faoliyatining samarali tashkil etilganligini va investorlar uchun jozibadorligini ko'rsatadi [9].

Xulosa. Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital korxonalar moliyaviy resurslarining asosiy manbasi bo'lib, uning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususiy kapital tarkibiga ustav kapitali, qo'shilgan kapital, zaxira kapitali va taqsimlanmagan foyda kiradi hamda ularning har biri korxonalar faoliyatida muhim vazifalarni bajaradi.

Xususiy kapitalning shakllanish manbalaridan samarali foydalanish, sof foyda va taqsimlanmagan foyda ulushini oshirish, korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy barqarorligini yanada mustahkamlash mumkin. Shu sababli xususiy kapital hisobini amaldagi qonunchilik va xalqaro standartlar asosida yuritish korxonalar rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016.
2. O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. - 2023 yil (yangi tahrir).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mehnat munosabatlarini takomillashtirish va mehnat bozori infratuzilmasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. - Toshkent, 2022
6. Vahobov A.V., Ibodullayev E.A. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
7. Do'smurotov R.D. Moliyaviy tahlil. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
8. Pardayev A.X. Moliyaviy menejment. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
9. To'xliyev N., Abdullayev Yo. Korxonalarda moliyaviy tahlil. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.